

นิพนธ์ต้นฉบับ

การวิเคราะห์รูปแบบนันทนาการและประสบการณ์นันทนาการของผู้มาเยือน
แหล่งนันทนาการทางธรรมชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

**Analysis of Recreation Patterns and Recreation Experiences of Visitors to
Nature-based Recreation Areas in Mae Hong Son Province**

กาญจนา จันทบุผา¹

นภวรรณ ฐานะกาญจน์¹

สันต์ เกตุปราณีต¹

Kanchana Jantabupha¹

Noppawan Tanakanjana¹

San Kaitpraneet¹

¹ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จตุจักร กรุงเทพฯ 10900
Faculty of Forestry, Kasetsart University, Chatuchak, Bangkok 10900
Tel. 089-2648237 E-mail: kanchana-ja@hotmail.com

รับต้นฉบับ 7 พฤษภาคม 2551

รับลงพิมพ์ 28 พฤษภาคม 2551

ABSTRACT

The objectives of this research were to study recreation patterns and recreation experiences of visitors to nature-based recreation areas in Mae Hong Son province, to compare desired recreation experiences with actual recreation experiences in visiting the recreation areas, to compare recreation experiences gained from each of recreation area and to test the relationship between actual recreation experiences with overall satisfaction and the need for revisit the recreation areas. Questionnaires were used to collect data from 500 visitors who visited represented recreation areas. The research found that most visitors had no experience in visiting the recreation areas before and their average time spending for this visit was 1 hour and 25 minutes. Sightseeing was the recreation activity that most visitors desired and engaged in when they visited the recreation areas. Factor analysis grouped 28 items of desired experience into 5 groups and grouped 28 items of actual recreation experience into 4 groups. The new groups accounted for 58.42 and 55.39 of variance in desired experience and actual recreation experience respectively. The analysis of differences between desired experiences and actual recreation experiences found that 16 pairs from 28 pairs of recreation experience were significantly different. Hypothesis testing found that recreation experience that gained from each of recreation area significantly different and actual recreation experience significantly correlated with overall satisfaction and the need for revisit the recreation areas in the future.

Keywords: Recreation pattern, Recreation experience, Nature-based recreation area, Mae Hong Son province

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบนันทนาการและประสบการณ์นันทนาการของผู้มาเยือนแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อเปรียบเทียบประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนา กับประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับจากการไปเยือนแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและเปรียบเทียบประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับจากการไปเยือนแหล่งนันทนาการแต่ละแหล่ง และเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับกับความพึงพอใจโดยรวมและความต้องการกลับมาเยือนแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือการวิจัยกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้มาเยือน จำนวน 500 คน จากแหล่งนันทนาการที่เป็นตัวแทนพื้นที่ศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ผู้มาเยือนส่วนใหญ่ไม่เคยมาเยือนพื้นที่ศึกษา ใช้เวลาท่องเที่ยวในแหล่งนันทนาการประมาณ 1 ชั่วโมง 25 นาที โดยมีกิจกรรมชมทิวทัศน์เป็นกิจกรรมนันทนาการที่ผู้มาเยือนคาดหวังและเข้าร่วมมากที่สุด ผลการวิเคราะห์ปัจจัยสามารถจำแนกกลุ่มประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาได้ 5 กลุ่ม และจำแนกกลุ่มประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับได้ 4 กลุ่ม การจำแนกกลุ่มประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาและประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับสามารถอธิบายค่าความแปรปรวนของตัวแปรทั้งหมดได้ร้อยละ 58.42 และ 55.39 ตามลำดับ ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนา กับประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับ พบว่ามีประสบการณ์นันทนาการเพียง 16 คู่จากตัวแปรทั้งหมด 28 คู่ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับจากการไปเยือนแหล่งนันทนาการแต่ละแหล่งแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจโดยรวมและความต้องการกลับมาเยือนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

คำสำคัญ: รูปแบบนันทนาการ ประสบการณ์นันทนาการ แหล่งนันทนาการทางธรรมชาติ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

คำนำ

ปัจจุบันการท่องเที่ยวทางธรรมชาติมีการขยายตัวมากขึ้นประกอบกับประเทศไทยมีแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติกระจายตัวอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศจำนวน 1,504 แห่ง (นภวรรณ และคณะ, 2549ก) ที่สามารถสร้างประสบการณ์นันทนาการที่หลากหลายแก่ผู้มาเยือน ซึ่งประสบการณ์นันทนาการ (recreation experience) หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่เกิดขึ้นต่อแหล่งนันทนาการหรือแหล่งท่องเที่ยวจากการได้เข้าไปท่องเที่ยวและเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการ โดยประสบการณ์นันทนาการสามารถเกิดขึ้นได้ในช่วงเวลาก่อน ระหว่าง และหลังจากการท่องเที่ยว (Brown, 1983; Seppo, 1988; นภวรรณ, 2546; ครรชนี, 2548) แต่ช่วงเวลาที่

ที่สุด คือ ช่วงเวลาที่บุคคลได้ท่องเที่ยวและเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการในแหล่งนันทนาการ ประสบการณ์นันทนาการจะมีคุณภาพมากขึ้นเพียงใดขึ้นกับปัจจัยหลายประการ เช่น ความสอดคล้องระหว่างสิ่งที่คาดหวังกับสิ่งที่ได้รับจากการท่องเที่ยว คุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ ทรัพยากรนันทนาการ พฤติกรรมของผู้มาเยือน เป็นต้น (Brown, 1988; ครรชนี, 2546) หากปัจจัยดังกล่าวผสมผสานกันอย่างลงตัวย่อมสร้างประสบการณ์นันทนาการที่มีคุณภาพแก่ผู้มาเยือน แต่หากเกิดความขัดแย้งกันย่อมนำไปสู่ผลทางลบต่อประสบการณ์นันทนาการและอาจทำให้ผู้มาเยือนเกิดการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์นันทนาการ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์นันทนาการจึงเป็น

สิ่งสำคัญต่อการนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการจัดการแหล่งนันทนาการ เนื่องจากประสบการณ์นันทนาการเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงคุณภาพของแหล่งนันทนาการและทรัพยากรนันทนาการ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ อันมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นทรัพยากรหลักที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้มาเยือนในลักษณะต่างๆ และเป็นทรัพยากรที่มีความเปราะบางต่อการถูกทำลายจึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการจัดการการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติ แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถสร้างประสบการณ์นันทนาการที่มีคุณภาพได้เช่นกัน เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

การศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์นันทนาการเป็นเรื่องที่มีการวิจัยอย่างกว้างขวางในต่างประเทศ ในประเทศไทยแม้ว่ามีการศึกษาบ้างแล้วแต่การศึกษาในลักษณะการเปรียบเทียบประสบการณ์นันทนาการในแหล่งนันทนาการที่มีลักษณะเฉพาะยังมีไม่มากนัก ผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลการวิจัยครั้งนี้เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการจัดการแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติอย่างยั่งยืนได้ในอนาคต ประกอบกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความสำคัญด้านการท่องเที่ยวและมีทรัพยากรท่องเที่ยวหลายรูปแบบ โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และมีแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติหลายประเภท เช่น บ่อน้ำร้อน/น้ำพุร้อน ถ้ำ น้ำตก ธรณีสถาน จุดชมวิวยอดนิยมทางธรรมชาติ ถ้ำน้ำ เป็นต้น โดยมีจำนวนทั้งสิ้น 62 แห่ง (นภวรรณ และคณะ, 2549ข) นอกจากความโดดเด่นและความสวยงามของธรรมชาติแล้ว ปัจจัยด้านสภาพอากาศที่เย็นสบาย ทะเลหมอก ทิวทัศน์ที่สวยงาม และวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชาวแม่ฮ่องสอนทำให้จังหวัดแม่ฮ่องสอนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเสน่ห์และดึงดูดให้ผู้มาเยือนอยากไปท่องเที่ยว ผลการวิจัยครั้งนี้จึงเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการพัฒนาจังหวัดแม่ฮ่องสอนและการจัดการการท่องเที่ยวทางธรรมชาติของภาคเหนือตอนบน

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบนันทนาการและประสบการณ์นันทนาการของผู้มาเยือนแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อเปรียบเทียบประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนากับประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับจากการไปเยือนแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และเปรียบเทียบประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับจากการไปเยือนแหล่งนันทนาการแต่ละแหล่ง และเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับกับความพึงพอใจโดยรวมและความต้องการกลับมาเยือนแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

อุปกรณ์และวิธีการ

ผู้วิจัยแบ่งวิธีการวิจัยเป็น 2 ส่วน คือ 1) การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ โดยศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เพื่อนำข้อมูลที่ค้นคว้ามากำหนดแนวคิดการวิจัย สมมติฐานการวิจัยและสร้างแบบสอบถามการวิจัยสำหรับเก็บข้อมูลปฐมภูมิในพื้นที่ศึกษา และ 2) การสำรวจและเก็บข้อมูลปฐมภูมิ โดยทำการเก็บข้อมูลในพื้นที่ตัวแทนศึกษา 5 แห่งคือ ไปงน้ำร้อนท่าปาย ถ้ำน้ำลอด น้ำตกผาเสือ พุงบัวตองคอยแม่อุคอและถ้ำปลา ซึ่งคัดเลือกจากผลการสำรวจแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติที่มีผู้มาเยือนสูงสุด 10 ลำดับแรกของจังหวัด จากนั้นนำมาสุ่มเลือกโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย เพื่อให้แหล่งนันทนาการมีโอกาสถูกเลือกอย่างเท่าเทียมกันด้วยวิธีการจับฉลากเลือกพื้นที่ตัวแทนมาครั้งหนึ่ง กำหนดให้ประชากรในการวิจัย คือ ผู้มาเยือนชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ทั้งชายและหญิงที่เดินทางมาเพื่อประกอบกิจกรรมนันทนาการในแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างแหล่งนันทนาการพื้นที่ศึกษาแหล่งละ 100 ตัวอย่าง จำนวน 5 แหล่ง รวมจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 500 ตัวอย่าง เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสอบถามผู้

มาเขียน ที่สร้างจากผลการตรวจเอกสารจากแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องครอบคลุมทุกตัวแปรที่กำหนดไว้ในการวิจัยครั้งนี้ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ การวิจัยและสมมติฐานการวิจัย และทำการทดสอบล่วงหน้า (pre test) กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 50 ตัวอย่าง เพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือ (reliability) ของแบบสอบถาม โดยวิธีการหาความสอดคล้องภายในแบบครอนบาค (cronbarch) ผลการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือ พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของประสพการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาและประสพการณ์นันทนาการที่ได้รับทั้ง 28 ตัวแปรมีค่าเท่ากับ 0.9118 และ 0.9000 ตามลำดับ เก็บข้อมูลระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2549 ถึง เดือนมีนาคม 2550 และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา การวิเคราะห์ปัจจัย (factor analysis) การทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยสองประชากรแบบจับคู่ (paired samples t-test) การวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance) และการวิเคราะห์สหสัมพันธ์ (correlation analysis) โดยกำหนดให้มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลและวิจารณ์

รูปแบบนันทนาการ

ผลการศึกษาพบว่า ผู้มาเยือนส่วนใหญ่ร้อยละ 79.4 ไม่เคยมาเยือนแหล่งนันทนาการ ประเภทกลุ่มผู้มาเยือนเป็นกลุ่มเพื่อนมากที่สุด ร้อยละ 52.2 มีจำนวนสมาชิกระหว่าง 1-5 คนมากที่สุด ร้อยละ 44.2 เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัวมากที่สุด ร้อยละ 49.2 ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งนันทนาการจากการแนะนำของเพื่อนมากที่สุด ร้อยละ 45.6 มีพฤติกรรมมารเตรียมความพร้อมก่อนเดินทางเข้าสู่แหล่งนันทนาการด้านจัดเตรียมสัมภาระและอุปกรณ์ที่จำเป็นในการเดินทางมากที่สุด ร้อยละ 66.4 ขณะที่การติดต่อสอบถามและ/หรือขออนุญาตผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยวก่อนการเดินทางเป็นพฤติกรรมที่กระทำน้อยที่สุด ร้อยละ 15.4 ส่วนลักษณะการใช้เวลาในแหล่ง

นันทนาการ พบว่า ผู้มาเยือนส่วนใหญ่ไม่พักค้างแรมในแหล่งนันทนาการ ร้อยละ 77.8 และใช้เวลาท่องเที่ยวเฉลี่ยประมาณ 1 ชั่วโมง 25 นาที ขณะที่ผู้มาเยือนกลุ่มที่พักค้างแรมส่วนใหญ่ใช้เวลาพักค้างแรม 1 คืน ร้อยละ 57.3 ส่วนกิจกรรมนันทนาการแบ่งการศึกษาเป็น 2 ส่วน คือ กิจกรรมนันทนาการที่คาดหวัง ซึ่งประเมินจากการให้ความคาดหวังต่อกิจกรรมนันทนาการต่างๆ ของผู้มาเยือนว่าต้องการประกอบกิจกรรมใดเมื่อมาท่องเที่ยวในแหล่งนันทนาการ และกิจกรรมนันทนาการที่ประกอบจริง ซึ่งประเมินจากการได้ประกอบกิจกรรมนันทนาการเมื่อมาท่องเที่ยวในแหล่งนันทนาการ พบว่า กิจกรรมนันทนาการที่ผู้มาเยือนคาดหวังสูงสุด 3 ลำดับแรก คือ ชมทิวทัศน์/ทัศนียภาพ ถ่ายภาพบันทึกวิดีโอ และพักผ่อนในบรรยากาศที่สงบ ร้อยละ 81.8 69.8 และ 63.6 ตามลำดับ และกิจกรรมนันทนาการที่ผู้มาเยือนกระทำสูงสุด 3 ลำดับแรก คือ ชมทิวทัศน์/ทัศนียภาพ ถ่ายภาพบันทึกวิดีโอ และพักผ่อนในบรรยากาศที่สงบ ร้อยละ 93.8 81.8 และ 61.8 ตามลำดับ จากผลการศึกษาเห็นได้ว่า ผู้มาเยือนส่วนใหญ่ไม่มีประสพการณ์ท่องเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมาก่อน ใช้เวลาท่องเที่ยวโดยไม่ค้างแรมในแหล่งนันทนาการ ลักษณะกิจกรรมนันทนาการที่ผู้มาเยือนคาดหวังและกระทำจริงมากที่สุดล้วนเป็นกิจกรรมนันทนาการพื้นฐานที่ไม่ต้องใช้ทักษะในการทำกิจกรรม และมีความหลากหลายของประเภทกิจกรรมน้อยเนื่องจากผู้มาเยือนชาวไทยส่วนใหญ่ชอบท่องเที่ยวในลักษณะของการเข้าไปชื่นชมและสัมผัสกับธรรมชาติในช่วงเวลาสั้นๆ เพื่อเสริมความหลากหลายของประสพการณ์ และตอบสนองความต้องการของตนเองโดยไม่ได้มุ่งเน้นในกิจกรรมอื่นๆ เท่าที่ควร

ประสพการณ์นันทนาการ

การศึกษาประสพการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาพิจารณาจากการให้ระดับความสำคัญต่อตัวแปรประสพการณ์นันทนาการในการตัดสินใจเดินทางมา

ท่องเที่ยวในแหล่งนันทนาการ พบว่าผู้มาเยือนให้ระดับความสำคัญเฉลี่ยต่อประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาด้านการได้รับอากาศบริสุทธิ์มากที่สุด ($\bar{x}=4.413$; $SD=0.790$) รองลงมาคือ การได้ใกล้ชิดสัมผัสและอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ($\bar{x}=4.300$; $SD=0.750$) และการผ่อนคลายจากความเครียด วิตกกังวล ($\bar{x}=4.180$; $SD=0.852$) ขณะที่การพัฒนาทักษะในการประกอบกิจกรรมและฝึกฝนการใช้อุปกรณ์ต่างๆ มีความสำคัญต่ำที่สุด ($\bar{x}=2.269$; $SD=1.286$) เมื่อนำตัวแปรทั้ง 28 ตัวแปรมาทำการจัดกลุ่มด้วยเทคนิคการวิเคราะห์ปัจจัย (factor analysis) พบว่าสามารถจัดกลุ่มประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาได้ 5 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 (factor 1) ประสบการณ์ด้านความเป็นอิสระ การผ่อนคลายความเครียด และพัฒนาจิตใจ กลุ่มที่ 2 (factor 2) ประสบการณ์นันทนาการด้านการผจญภัย ความท้าทาย การบุกเบิกสิ่งใหม่ และพัฒนาสมรรถภาพร่างกาย กลุ่มที่ 3 (factor 3) ประสบการณ์นันทนาการด้านความสนุกสนาน การได้พบเห็นสิ่งใหม่ และหลีกเลี่ยงจากสภาพที่จำเจ กลุ่มที่ 4 (factor 4) ประสบการณ์ในการแสดงออกซึ่งความสามารถและความคิดสร้างสรรค์ และ กลุ่มที่ 5 (factor 5) ประสบการณ์ในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การจัดกลุ่มดังกล่าวสามารถอธิบายค่าความแปรปรวนของตัวแปรทั้ง 28 ตัวแปรได้ร้อยละ 58.42 ซึ่งกลุ่มที่ 1 สามารถอธิบายความแปรปรวนได้มากที่สุด คือ ร้อยละ 15.81

การศึกษาประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับพิจารณาจากระดับการได้รับประสบการณ์นันทนาการจากการไปเยือนและเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการในแหล่งนันทนาการ พบว่าผู้มาเยือนมีค่าระดับประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับเฉลี่ยด้านการได้รับอากาศบริสุทธิ์มากที่สุด ($\bar{x}=4.329$; $SD=0.817$) รองมาคือ การได้ใกล้ชิดสัมผัสและอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ($\bar{x}=4.104$; $SD=0.794$) การผ่อนคลายจากความเครียด วิตกกังวล ($\bar{x}=4.044$; $SD=0.940$) ความสนุกสนาน/เพลิดเพลิน ($\bar{x}=4.044$; SD

$=0.817$) ขณะที่การพัฒนาทักษะในการประกอบกิจกรรมและฝึกฝนการใช้อุปกรณ์ต่างๆ มีค่าต่ำที่สุด ($\bar{x}=2.291$; $SD=1.400$) เมื่อนำตัวแปรทั้ง 28 ตัวแปรมาทำการจัดกลุ่มด้วยเทคนิคการวิเคราะห์ปัจจัย (factor analysis) พบว่าสามารถจัดกลุ่มประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับได้ 4 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 (factor 1) ประสบการณ์ด้านความเป็นอิสระ การผ่อนคลายความเครียด และพัฒนาจิตใจ กลุ่มที่ 2 (factor 2) ประสบการณ์นันทนาการด้านการผจญภัย ความท้าทาย การบุกเบิกสิ่งใหม่ และพัฒนาสมรรถภาพร่างกาย กลุ่มที่ 3 (factor 3) ประสบการณ์นันทนาการด้านความสนุกสนาน การได้พบเห็นสิ่งใหม่ และหลีกเลี่ยงจากสภาพที่จำเจ และ กลุ่มที่ 4 (factor 4) ประสบการณ์ในการแสดงออกซึ่งความสามารถและความคิดสร้างสรรค์การจัดกลุ่มดังกล่าวสามารถอธิบายค่าความแปรปรวนของตัวแปรทั้ง 28 ตัวแปรได้ร้อยละ 55.39 ซึ่งกลุ่มที่ 1 สามารถอธิบายความแปรปรวนได้มากที่สุด คือ ร้อยละ 16.05

จากผลการศึกษาเห็นได้ว่าผู้มาเยือนส่วนใหญ่ให้คุณค่าต่อประสบการณ์นันทนาการด้านการได้ใกล้ชิดสัมผัสและอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ การได้รับอากาศบริสุทธิ์ และการผ่อนคลายจากความเครียด วิตกกังวลมากกว่าประสบการณ์นันทนาการด้านอื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของกมล (2548) และแสงจันทร์ (2548) ที่พบว่าผู้มาเยือนส่วนใหญ่ให้คุณค่าต่อประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาข้างต้นสูงที่สุดเช่นเดียวกับผลการศึกษาครั้งนี้ นอกจากนี้ยังพบว่าผู้มาเยือนมีประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนา 3 ลำดับแรกสอดคล้องกับประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับ ซึ่งความสอดคล้องของประสบการณ์นันทนาการทั้งสองส่วนเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงคุณภาพประสบการณ์นันทนาการของผู้มาเยือนว่าอยู่ในระดับที่เหมาะสมดีแล้วภายใต้เงื่อนไขของแหล่งนันทนาการ แต่เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยประสบการณ์นันทนาการร่วมกับผลการจัดกลุ่มประสบการณ์

นันทนาการ พบว่า ผู้มาเยือนมีค่าเฉลี่ยประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาสูงกว่าประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับ และประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาสามารถจัดกลุ่มได้หลากหลายกว่าประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับ ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากการที่ผู้มาเยือนส่วนใหญ่ไม่เคยมาท่องเที่ยวที่แม่ฮ่องสอนมาก่อน มีการสืบค้นข้อมูลก่อนการเดินทางน้อยและอาจรับทราบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่คลาดเคลื่อนไปจากข้อเท็จจริง ทำให้รู้สึกคาดหวังต่อสิ่งต่างๆ ในระดับมาก แต่เมื่อได้มาท่องเที่ยวแล้วได้รับการตอบสนองต่อสิ่งที่คาดหวังในระดับน้อย ซึ่งอาจเป็นผลจากปัจจัยแวดล้อม เช่น พฤติกรรมของผู้มาเยือนกลุ่มอื่น ความแออัดในแหล่งนันทนาการ คุณภาพของแหล่งนันทนาการ สภาพของทรัพยากรนันทนาการ เป็นต้น และจากการประมวลงานวิจัยด้านประสบการณ์นันทนาการทั้งในประเทศและต่างประเทศ พบว่า Brown (1983) ได้จำแนกประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับได้ 17 กลุ่ม ส่วน Driver (1983) จำแนกกลุ่มประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับได้ 21 กลุ่ม ขณะที่ อูยารดี (2548) สามารถจำแนกประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาได้ 6 กลุ่มและประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับได้ 5 กลุ่ม และนภวรรณ และคณะ (2549) สามารถจำแนกประสบการณ์นันทนาการได้ 5 กลุ่ม ซึ่งเห็นได้ว่ากลุ่มประสบการณ์นันทนาการของผู้มาเยือนชาวไทยมีความหลากหลายน้อยกว่าในต่างประเทศ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการของผู้มาเยือนชาวไทยมีความหลากหลายของประเภทกิจกรรมนันทนาการน้อยกว่าและส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมพื้นฐานส่งผลให้ประสบการณ์นันทนาการของผู้มาเยือนชาวไทยมีความหลากหลายต่ำ

ผลการเปรียบเทียบประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาและประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับของผู้มาเยือน โดยใช้สถิติการทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยสองประชากรแบบจับคู่ (paired sample t-test)

ในการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า มีประสบการณ์นันทนาการที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จำนวน 16 คู่ จากตัวแปรทั้งหมด 28 คู่ ประกอบด้วย การได้ใกล้ชิดสัมผัสผืนและอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ($t=6.232$; $P=0.000$) การพักผ่อนในบรรยากาศที่สงบเงียบ/สันโดษ ($t=4.077$; $P=0.000$) การใช้เวลาเป็นส่วนตัว ($t=3.965$; $P=0.000$) การผ่อนคลายจากความเครียดวิตกกังวล ($t=4.191$; $P=0.000$) การได้ใช้พลังกำลังและสมรรถภาพร่างกาย ($t=3.432$; $P=0.001$) การมีโอกาสไปเยือนสถานที่ที่ใฝ่ฝัน/ประทับใจ ($t=3.300$; $P=0.001$) การหลีกเลี่ยงหนีจากสภาพแวดล้อมที่จำเจน่าเบื่อหน่ายในชีวิตประจำวันชั่วคราว ($t=3.002$; $P=0.003$) การได้ทำกิจกรรมที่หลากหลาย ($t=2.768$; $P=0.006$) การได้รับอากาศบริสุทธิ์ ($t=2.752$; $P=0.006$) การได้บุกเบิก/สำรวจสถานที่ใหม่ๆ ($t=2.645$; $P=0.008$) การเรียนรู้และศึกษาธรรมชาติพรรณไม้และสัตว์ป่า ($t=2.636$; $P=0.009$) การเป็นอิสระ/ปราศจากการควบคุม ($t=2.501$; $P=0.013$) การได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่ ($t=2.437$; $P=0.015$) การเรียนรู้และศึกษาประวัติศาสตร์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ($t=2.238$; $P=0.026$) การแสดงออกถึงความชอบ ส่วนบุคคลและ/หรือสะท้อนค่านิยมของตนเอง ($t=2.092$; $P=0.037$) และ การได้ทำกิจกรรม/ใช้เวลาร่วมกับคนใกล้ชิด ($t=2.046$; $P=0.041$) โดยส่วนใหญ่ผู้มาเยือนมีค่าเฉลี่ยประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาสูงกว่าประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับ ยกเว้นประสบการณ์นันทนาการด้าน การได้ใช้พลังกำลังและสมรรถภาพร่างกายที่มีค่าเฉลี่ยประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับสูงกว่าค่าเฉลี่ยประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนา

ความพึงพอใจโดยรวม ความต้องการกลับมาเยือน และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้มาเยือนส่วนใหญ่รู้สึกพึงพอใจต่อการท่องเที่ยวในระดับมาก ร้อยละ 45.5 และมีความต้องการกลับมาเยือนแหล่งนันทนาการในระดับปานกลาง ร้อยละ

38.4 ส่วนผลการศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อประสบการณ์นันทนาการ ความพึงพอใจโดยรวมและความต้องการกลับมาเยือน ประกอบด้วย ความรู้สึกแออัด การพบเห็นพฤติกรรมที่ทำลายสภาพแวดล้อม ความรู้สึกขัดแย้งระหว่างการประกอบกิจกรรมและความรู้สึกต่อสภาพแวดล้อม พบว่า ผู้มาเยือนส่วนใหญ่ไม่มีความรู้สึกแออัดต่อจำนวนผู้มาเยือนที่พบเห็น ไม่พบเห็นพฤติกรรมที่ทำลายสภาพแวดล้อมของผู้มาเยือนกลุ่มอื่น ไม่รู้สึกว่าการประกอบกิจกรรมของผู้มาเยือนกลุ่มอื่นเป็นอุปสรรคต่อการประกอบกิจกรรมของตนเอง และไม่รู้สึกว่าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของแหล่งนันทนาการมีสภาพเสื่อมโทรม ร้อยละ 80.7 75.6 85.0 และ 80.4 ตามลำดับ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ผู้มาเยือนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการท่องเที่ยวและมีความต้องการกลับมาเยือนแหล่งนันทนาการอีกเมื่อมีโอกาส เนื่องจากปัจจัยด้านความสอดคล้องกันของประสบการณ์นันทนาการและกิจกรรมนันทนาการ ความไม่รู้สึกแออัด การไม่พบเห็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ความไม่เสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นต้น เป็นผลให้ผู้มาเยือนรู้สึกพอใจต่อการท่องเที่ยวในครั้งนี้อย่างมากและมีแนวโน้มจะกลับมาท่องเที่ยวในแหล่งนันทนาการอีกครั้งเมื่อมีโอกาส

ผลการทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 1 ประสบการณ์นันทนาการที่ผู้มาเยือนได้รับจากการไปเยือนแหล่งนันทนาการแต่ละแหล่งแตกต่างกัน

ผู้วิจัยทำการเปรียบเทียบประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับของผู้มาเยือนจากการไปเยือนแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติที่เป็นตัวแทนศึกษาจำนวน 5 แหล่ง โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ประสบการณ์นันทนาการที่ผู้มาเยือนได้รับจากการไปเยือนแหล่งนันทนาการที่มีลักษณะของฐานทรัพยากรนันทนาการ กิจกรรมนันทนาการ และการจัดการแหล่งนันทนาการที่ต่างกัน ผลการวิเคราะห์พบว่าผู้มาเยือนมีประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับแตกต่างกันในแต่ละแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จำนวน 3 ด้าน คือ ประสบการณ์ด้านความเป็นอิสระ การผ่อนคลายความเครียด และพัฒนาจิตใจ ($F=4.032$; $P=0.003$) ประสบการณ์ด้านการผจญภัยความท้าทาย การบุกเบิกสิ่งใหม่และพัฒนาสมรรถภาพร่างกาย ($F=3.877$; $P=0.004$) และประสบการณ์ด้านความสนุกสนาน การได้พบเห็นสิ่งใหม่ และหลีกเลี่ยงจากสภาพที่จำเจ ($F=4.566$; $P=0.001$) สามารถสรุปได้ว่าแหล่งนันทนาการที่ต่างประเภทกันจะให้ประสบการณ์นันทนาการที่ต่างกันแก่ผู้มาเยือน เนื่องจากแหล่งนันทนาการแต่ละแห่งจะมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรัพยากรนันทนาการ กิจกรรมนันทนาการ และการจัดการแหล่งนันทนาการที่แตกต่างไปตามเงื่อนไขเฉพาะของแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีผลต่อการสร้างประสบการณ์นันทนาการที่ต่างกันของผู้มาเยือน รายละเอียดปรากฏดัง Table 1.

Table 1. Result from Analysis of Variance testing hypothesis 1

Recreation experience	\bar{x}	SD	F	P
Experience in independence, tension release and spiritual development	3.747	0.765	4.032	0.003
Experience in risk taking, to discover something news and physical development	2.750	0.961	3.877	0.004
Experience in enjoyment, to see new things and to get away from boring situation	3.856	0.658	4.566	0.001
Experience in to display ability and creativity	3.112	0.926	1.791	0.129

สมมติฐานที่ 2 ประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจโดยรวมและความต้องการกลับมาเยือน

ผลการวิเคราะห์พบว่าประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจโดยรวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ประกอบด้วย ประสบการณ์ด้านความสนุกสนาน การได้พบเห็นสิ่งใหม่ ประสบการณ์ด้านความเป็นอิสระ การผ่อนคลายความเครียด และพัฒนาจิตใจ และหลีกเลี่ยงจากสภาพที่จำเจ และประสบการณ์ในการแสดงออกซึ่งความสามารถและความคิดสร้างสรรค์มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) เท่ากับ 0.328, 0.190 และ 0.142 ตามลำดับ และมีประสบการณ์นันทนาการ 1 ด้านที่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 คือ ประสบการณ์ด้านการผจญภัยความท้าทายการบุกเบิกสิ่งใหม่และพัฒนาสมรรถภาพร่างกายโดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) เท่ากับ 0.101 และมีค่าเป็นบวก (+) หรือมีทิศทางความสัมพันธ์แบบแปรผันตรง ซึ่งสรุปได้ว่าประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจโดยรวม หากผู้มาเยือนได้รับประสบการณ์นันทนาการด้านต่างๆ ในระดับมากจะมีความพึงพอใจโดยรวมต่อการมาเยือนแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติมากตาม

ไปด้วยเช่นกัน ส่วนผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับกับความต้องการกลับมาเยือน พบว่า ประสบการณ์นันทนาการทั้ง 4 กลุ่มประสบการณ์มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) เท่ากับ 0.239, 0.225, 0.214 และ 0.213 ตามลำดับ และมีค่าเป็นบวก (+) หรือมีทิศทางความสัมพันธ์แบบแปรผันตรง ซึ่งสรุปได้ว่า ประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับมีความสัมพันธ์กับความต้องการกลับมาเยือน หากผู้มาเยือนได้รับประสบการณ์นันทนาการด้านต่างๆ ในระดับมากจะมีความต้องการกลับมาเยือนแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติมากตามไปด้วยเช่นกัน รายละเอียดการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ปรากฏดัง Table 2.

จากผลการทดสอบสมมติฐานชี้ให้เห็นว่า ประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับของผู้มาเยือนมีความแตกต่างกันในแต่ละประเภทแหล่งนันทนาการและมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจโดยรวมและความต้องการกลับมาเยือน ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนว่าการจัดการด้านนันทนาการหรือการท่องเที่ยวโดยภาพรวมมีความเหมาะสมดีแล้ว เนื่องจากผู้มาเยือนมีประสบการณ์นันทนาการที่สอดคล้องกับฐานทรัพยากรนันทนาการ

Table 2. Result from Correlation Analysis testing hypothesis 2

Variable	Correlation coefficient (r)					
	1	2	3	4	5	6
1. Experience in independence, tension release and spiritual development	1.000					
2. Experience in risk taking, to discover something news and physical development	0.477**	1.000				
3. Experience in enjoyment, to see new things and to get away from boring situation	0.666**	0.432**	1.000			
4. Experience in to display ability and creativity	0.634**	0.645**	0.577**	1.000		
5. Overall satisfaction	0.190**	0.101*	0.328**	0.142**	1.000	
6. The need for revisit the recreation area	0.214**	0.225**	0.213**	0.329**	0.429**	1.000

Remark: **significant level at P < 0.01 *significant level at P < 0.05

สรุปและข้อเสนอแนะ

รูปแบบนันทนาการของผู้มาเยือนแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอนส่วนใหญ่ไม่เคยท่องเที่ยวในแหล่งนันทนาการมาก่อน กลุ่มในการท่องเที่ยวเป็นกลุ่มเพื่อน เดินทางท่องเที่ยวโดยรถยนต์ส่วนตัว ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งนันทนาการจากการแนะนำของเพื่อน มีพฤติกรรมการเตรียมความพร้อมด้านจัดเตรียมสัมภาระและอุปกรณ์ที่จำเป็นในการเดินทางก่อนเดินทางเข้าสู่แหล่งนันทนาการมากที่สุด ผู้มาเยือนส่วนใหญ่ไม่พักค้างแรมในแหล่งนันทนาการและใช้เวลาท่องเที่ยวประมาณ 1 ชั่วโมง 25 นาที โดยมีกิจกรรมชมทิวทัศน์/ทัศนียภาพ ถ่ายภาพ/บันทึกวิดีโอ และพักผ่อน ในบรรยากาศที่สงบเป็นกิจกรรมนันทนาการที่ผู้มาเยือนคาดหวังและประกอบจริงเมื่อมาท่องเที่ยวในแหล่งนันทนาการสูงสุด 3 ลำดับแรก ผู้มาเยือนให้ความสำคัญต่อประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาด้านการได้รับอากาศบริสุทธิ์มากที่สุด การได้ใกล้ชิดสัมผัสและอยู่ท่ามกลางธรรมชาติและการเล่นคลายจากความเครียดวิตกกังวลสูงสุด 3 ลำดับแรก และผู้มาเยือนได้รับประสบการณ์นันทนาการดังกล่าวสูงสุด 3 ลำดับแรกเช่นกัน ขณะที่การพัฒนาทักษะในการประกอบกิจกรรมและฝึกฝนการใช้อุปกรณ์ต่างๆ เป็นประสบการณ์นันทนาการที่ผู้มาเยือนให้ความสำคัญและได้รับต่ำที่สุดสำหรับผลการจัดกลุ่มประสบการณ์นันทนาการสามารถจำแนกกลุ่มประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาได้ 5 กลุ่มประสบการณ์ และจำแนกกลุ่มประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับได้ 4 กลุ่มประสบการณ์ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนา กับประสบการณ์นันทนาการที่ได้รับ พบว่า มีตัวแปรประสบการณ์นันทนาการแตกต่างกันมีนัยสำคัญทางสถิติจำนวน 16 คู่ จาก 28 คู่ตัวแปร สำหรับผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ประสบการณ์นันทนาการที่ผู้มาเยือนได้รับจากการไปเยือนแหล่งนันทนาการแต่ละแหล่งแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และพบว่าประสบการณ์

นันทนาการที่ได้รับทั้ง 4 กลุ่มประสบการณ์นันทนาการมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจโดยรวมและความต้องการกลับมาเยือนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ข้อเสนอแนะสำหรับการจัดการแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอนควรจัดการแหล่งนันทนาการที่มุ่งเน้นการให้ความสำคัญต่อคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ความงดงามตามสภาพธรรมชาติและ ความโดดเด่นของทรัพยากรนันทนาการเป็นหลัก โดยไม่ควรปรับเปลี่ยนแหล่งนันทนาการด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการที่มากเกินไป เพื่อสร้างประสบการณ์นันทนาการที่มีคุณภาพและมีความเหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพของแหล่งนันทนาการและทรัพยากรนันทนาการ นอกจากนี้ควรมีการประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อทราบถึงสถานภาพและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของทรัพยากรธรรมชาติและเพื่อใช้ข้อมูลดังกล่าวเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุดต่อไป

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

- กมล สังข์เฉย. 2548. การรับรู้ผลกระทบของนักท่องเที่ยวต่อผลกระทบสิ่งแวดล้อมในแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ดรชณี เอมพันธุ์. 2546. การจัดการการท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติ, น. 1-50. ใน สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, ผู้รวบรวม. เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักการจัดการอุทยานแห่งชาติ สำหรับหัวหน้าอุทยานแห่งชาติ วันที่ 25-30 สิงหาคม 2546. กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ.
- ดรชณี เอมพันธุ์. 2548. เอกสารประกอบการสอนวิชา 308511 หลัคนันทนาการและการท่องเที่ยว

- ทางธรรมชาติ. ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)
- นภวรรณ ฐานะกาญจน์. 2546. เอกสารประกอบการสอนวิชา 308312 พฤติกรรมนันทนาการ. ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)
- นภวรรณ ฐานะกาญจน์, วันชัย อรุณประภารัตน์, นันทชัย พงศ์พัฒนานุรักษ์, รติกร น่วมภักดี และ ชีระพงษ์ ชุมแสงศรี. 2549ก. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ (เล่มที่ 1) โครงการระบบสนับสนุนการวางแผนการจัดการแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติอย่างยั่งยืน ระยะที่ 1. คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- นภวรรณ ฐานะกาญจน์, วันชัย อรุณประภารัตน์, วิจักขณ์ นิยม โฉม และ ชีระพงษ์ ชุมแสงศรี. 2549ข. รายงานความก้าวหน้าฉบับที่ 1 โครงการระบบสนับสนุนการวางแผนการจัดการแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติอย่างยั่งยืน ระยะที่ 2. คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- แสงจันทร์ วายทุกข์. 2548. การรับรู้ของนักท่องเที่ยวต่อความแออัดในแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อุษารดี ภู่มาลี. 2548. การวิเคราะห์ความหลากหลายทางนันทนาการในแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Brown, P. J. 1983. Defining the recreation experience, pp. 3-12. In D. R. Rowe and L. G. Chestnut, eds. **Managing Air Quality and Scenic Resources at National Parks and Wilderness Areas**. Westview Press, Boulder, CO.
- Brown, P. J. 1988. Quality in Recreation Experience, pp.412-421. In A.E. Watson, ed. **Outdoor Recreation Benchmark 1988 : Proceedings of the National Outdoor Recreation Forum, Tampa, Florida, January 13-14**. Asheville, NC: U.S. Dept. of Agriculture, Forest Service, Southeastern Forest Experiment Station.
- Driver, B.L. 1983. **Master List of Items for Recreation Experience Preference Scales and Domains**. USDA Forest Service, Fort Collins, CO: Rocky Mountain Forest and Range Experiment Station. (unpublished document)
- Seppo, E. 1988. **The Social Psychology of Leisure and Recreation**. University of Iowa, USA.